

ILUANIITTUT

HIVULLIQ UQAUTIGIYAA.....	2
TATJA QANURINNINGA UUMANI TIPAAKUNUT AMIRINIKKUT MALIGAQMI AULATJUTAINNUN	4
PARNAQUTIGHAT PINAHUARUTIT ATUQTAULIQTUT IKIKLILAAQTIQNIKKUT TIPAAKUNIK ATUQNIRNIK	5
<i>Nunallaani qauyiharnikkut pinahuarutit.....</i>	<i>5</i>
<i>Hapumminikkut inulrammiinnik ukunuuna amigaiqyuummiqnikkut iliharnikkut .....</i>	<i>5</i>
TUKLIIT QANURILIUQTAGHAT.....	6
INIRUTI.....	7
NAUNAITKUTIT.....	8

HIVULLIQ UQAUTIGIYAA

Tipkaakuqtuqniq pilluarutauyuq pingittaaqtumi tuqutjutimi Kanadami nunaqyuamilu [1]. Nunavunmi, tatja nalautinniarhimayut tautuktipkaiyut imaa 59%nguyut Nunavunmiunni avatquhimayut ukiunginni 12nik ukiuni higaaqpaktut upluq tamaat [2] – aktilaanga pingahuiqtuqhuni qulvahitqiyaaq Kanadami qulvahitqiyauyuqlu higaaqnikkut aktilaanga tamaat Kanadaup nunainni. Tipaaquqtuqniq aulahimayuuq pingittaaqtumi pilluarutauyuq aannialaquitit tuquhainnarutillu nunami. Nunavut Kavamanga (GN) Havakviata Aanniaqtailinikkut (Health) uqaqhimayaa ihariaginiq piqpiaqnahuatunik havagutighanik taimaaqtittinikkut tipaakunit aannialaquitit tuquhainnarutillu, pimmarighaqlugillu inungni aannialaqtutailittait. Malikhugut Aanniaqtailiqiyitkut havagutaa; “aghuurhainikkut, hapumminikkut pimmarigharnikkullu aannialaqtutailittait inuuhiriqninginnilu tamainni Nunavunmiunni”, taamna Nunavunmi Tipaakuturuiqpallianirmut Qanuriliurutikhaq Havaktauyukhanut Atuqtipkailiqnikkullu Hivunighaq piliuqtauhimayuk mikhilaarumanikkut aannialaqinikkut hulaquitit tipaakunin inungni niriuqtauyuuqlu hivunighani tipaaquqtuqniq Nunavunmiunni piiqtittauniaqtuq. Piqpiaqhimaliqtuq hivumuutunik uvani Tipaakuturuiqpallianirmut Qanuriliurutikhaq Havaktauyukhanut Atuqtipkailiqnikkullu Hivunighaq nappaillu havaktauyughat hunat tatja havaktauliqtut.

Piangaiyautikkut akiit piyauhimayut tipaaquqtuqnirmin nunaptikni avatquhimayaa \$48 million 2013mi [3] imaatut 66 million higaat niuvrutigiyaayut Nunavunmi 2013mi pipkaqhuni \$16 million uvani nunaptikni tipaakkukut taaksinik (GN 2013). Una angitqiyauyuq niriuktauhimayumi havakviinni taaksinik imaatut \$12.5 million maniliurutini iluani aajikkiiktumi uplunginni [4]. Qulvahuktuq aktilaangani higaaqniq pitjutiyuuq angiyumik inungun-piangaiyaqnikkut aqtuqhautimik manikkut akiitigut ilagiingnun, angikliyuumminqnikkut aanniaqnikkut akilirutit Kavamatkunnin, havalluanginnikkut havaktinin inuuhaalimairnikkullu Nunavunmiunni nunami. Tamaitigut tipaakkut amirinikkut havagutivut nutaanguqtiqtauraanginnaqtauyughat angiyunik hivumuutjutiyaangani, inirutiqaqluni nakuungitjutiutinik tipaakuqtuqnirniinnik nunaptikni.

Ukunani 20ni ukiuni, tipaakuqtuqni Nunavunmi naunaiyaqpiqhimagiyuq pilluarutauyuq aannialaqtu, auffaktipkaitjuti tuquhainnarutiiyuqlu. Avatquhimayut 50nik aanniarutigiyauyut ilihimagiyuq ilauyut pitjutauyulluunnit tipaaquqtuqirnin [5]. Tipaaqup puyua pipkaqtitauyuq higaaqtinin ilihimagiyuq imaatut Avatimi Tipaakkuup Puyua (ETS) atatjutihimagiyuq naammangittuni aanniarnarnikkut pitjutini hingaihimanirni imaatut aniyuq uqittuq, aninariqniq, tuquhangniq mirraami (SIDS) [6,7,8,9] qulvakhiktullu aktilaangit puvakkut aanniarutigiyauvaktut mirraani [10]. Taimaalu, tuquniq SIDS-mit Nunavunmi 6.3-nguyunik avatqutiqaqtuq amigaitqiyautaagitut tamanin Kanadamin 1990min 2000mun [11]. Taimaalu, qauyiharniq havaktauhimagiyuq ukunanga Banerji-min havaktigiyainninlu 2009mi ilitturiyaat Nunavunmiut mirraat piqaqtuq qulvahitqiyauyumik unniqtauhimayunik aktilaanganik aanniaqvikmungaqtitauhimagiyunik atpakkut puvakkut aanniarutinin, nalautinniarhimayut imaatut 306 aanniaqvikmungaqpaktut 1,000ni mirraani [12]. 15%nguyut Inuinnait nutaqqat ukiuqaqtut 6sinit 14nut upautivaktut aularaanginnaqtunik hiutirliuqirnik atatjutihimayullu ETS innirmi [13].

Ilihimaliqhugu itquumaqpiqaqtut ilitturipkaitjutit ikayuutaanik atatjutip ukunani tipaakuni naammangittuni aanniarnarnikkut hulaqutit qayangnarhittaaqtuni inungni (hingaiyuni arnani, nutaqqani, inirnighanilu) GN-kut piliuqtut atuqtipkailiqtullu uuminnga *Nunavut Tipaakuturuiqpallianirmut Qanuriliurutikhaq Havaktauyukhanut 2011 – 2016* kiuyaami una angikliyuummiliqtuq inungni aannialaqtu hiamitpiaqhimagiyuq. Atuqtipkailiqtikkut hivulliutiuyughat titiraqhimagiyut Qanuriliurutikhami hapkuat:

- Aghuurhaqlugit Nunavunmiut higaayuitut, higaayukhiqungillugit
- Hapummilugit Nunavunmiut Avatimi Tipaakkuup Puyuanin (ETS)
- Pipkailutit ihumaginirnik higaaqnikkut ihumagiyauliqtaangani naammangittuq Nunavunmi
- Aghuurhaqlugit ikayuqlugillu Nunavunmiut higaaruirumayut

Aularaanginnaqtukkut atuqtipkailirutinik Nunavut tipaakukkut amirinikkut pinahuarutainnik maligaghainniklu, Anniaqtailinikkut aulahimayaa turaangani ikililaaqnikkmit amigaittuni aktilaanginni uvuuna 2016-kut.

TATJA QANURINNINGA UUMANI TIPAAKUNUT AMIRINIKKUT MALIGAQMI AULATJUTAINNUN

2004mi, GN-kut angiqhimayaa *Tipaakunut Amirinikkut Maligaq* piyumanilluaqaqhutik mikhilaaqtiqnikkut pitaaqinirik tipaakunik inulrammiinni, pipkainikkullu inuuhiriknirik Nunavunmiunni aghuurhainikkut higaaqnainnikkut inungun katimayaqtuqviinni havakviinnilu. Una pitjutiyuq piliuqnikkut naunaittumik, ihuaqhaqtauhimayumik Qanuriliurutighamik Havaktauyughanik. Anginiqaqtuq ilitturipkainikkut maliktipkaqtitpiarniq maligaqmi pitquyauhimayuuq mikhilaaqtinnikkut tipaakutuqnirik ihumagiyauyuqlu ihuatqiyauyuq havaguti. Amigaittut Kanadami nunainni tugaanganiqaqtut maliktipkainikkut maligakkullu tautukhimanikaqtut angiyunik mikhilaaqtipkainirik higaaqpaktuni aktilaanginni.

Uvani 2013-2014mi maniliqinikkut ukiumi, hivumuutjutiaqtuq kiunikkut tipaakukkut maliktipkainirni. GN-lit atuqtipkailinikkut hivunighaa ilaqaqtuq huliitjutighanik ikayuqnikkut maligakkut maliktipkaininginni uumani Tipaakunut Amirinikkut Maligaqmi hakugighaqqinikkut havaktiinnik uvani Anniaqtailinikkut Hapumminikkut Havakviani. Taimaalu, avatikkut naunaiyaqniq havaktauvaktut tamaani Nunavunmi ukunanga Avatikkut Anniaqtailinikkut Havaktiinnin (EHOs) hivulliutitauyughallu kitut naunaiqtauvaktut. Taamna 2012mi turaanganik maliktipkainikkut uuminga Tipaakunut Amirinikkut Maligaqmik havaktikhaqhiuqniqlu uuminga Nunavunmi Avatikkut Anniaqtailinikkut Havaktighaqmi ilanga iniqtauhimaliqtuq. Niriutauyuq naahimaliqqata havaktighat nungunningani tatja ukiuq, qanikliyuummiaqniqtugut iniqtiqnikkut uuminga turaanganimik.

PARNAQUTIGHAT PINAHUARUTIT ATUQTAULIQTUT IKIKLILAAQTIQNIKKUT TIPAAKUNIK ATUQNIRNIK

Nunallaani qauyiharnikkut pinahuarutit

Aallakkiit Tipaakukkut qauyiharnikkut pinahuarutit hulitjutillu unatut Atii Ulapqinikkut qunngiaqvik, Higaaruiqnaqhiyuq Akittaquti, Aryiqtauyuni qullitigut naunaitkutit, Iliharvikni Piksaquualiuqhimayuni Akittaqutit, Nunallaani Niriqatigiikniit, Aanniangittaakkut ilitturipkaiviit tipaakuqtulluaguiqnikkut naalautikkut pinahuarutit atuqtipkaqtauyuuq hapkunani Nunavunmi nunallaani: Arviat, Qamanittuaq, Ausuittuq, Sanirajak, Iglulik, Mittimatalik, Qausuittiq, Sanikiluaqmilu.

Hapumminikkut inulrammiinnik ukunuuna amigaiqyuummiqnikkut iliharnikkut

Aanniaqtailinikkut havaktait kaffiuyut aanniarnainnikkut aghuurhainikkut pinahuarutit turaanganiqaqtuq qanuriliuqpangnikkut aallanguqtirnirnik. Turaangania pittailinikkut higaaliqnirnik nutaqqani inulrammiinnilu. Ataani titiraqhimayuuq pinahuarutit hulitjutillu Aanniaqtailinikkut ikayuutivaktait uvani 2013-2014mi maniliqinikkut ukiumi:

- *Inulrammiinni Tipaakukkut Qauyiharnikkut Piksasuuq* (YTAV) ayuirharniq: Paannariplutit Aanniaqtailinikkut, Nunavunmiut inulrammiit havaqatigiyait piksasuuqtiit piliuqhutik uuminnga 30 second tipaakukkut piksasuumik inungnun tuhaqtitauyughaqmik (PSA). Iniqhimayut havaktauhimayut ilataarutayuk uqautigilluarutaanun uumani Tipaakut Inighaqangittun Hamani (THNPH) aghuurhainirmun pipkaqtitauplunilu amigaittuni qanuqtut pitjutainni naliinni tuhaqtipkaitjutini aghuurhainirni (e.g. piksasuumi ilaulutik, YouTube-mi, ilaupluni iliharnikkut DVD-nguqhugit iliharviknun).
- Saptaiqa 2013mi GN-kut aullaqtitaat havakhugu llangani 3 *“Tipakukkut Aallanguqtirutit” Iliharvikni/Nunallaani Ayuirhaqnikkut Aullaarutit* ukunani pingahuni Nunavunmi nunallaani: Kugluktuk, **Naujaat (Repulse Bay)** Qausuittumilu. Una ayuirhaqvik ilaliutivaktait tipaakuqtunginnikkut aanniaqtailinikkut aghuurhaitjutit havaguti ukununga titirauyaqnikkut, numiqnikkut piksasuuqnikkullu havaktauyughanik angayukhiinni iliaqtuni atauhiqmi havainirmi.

- *Higaaqnik Amiriniq (Smoke Screening)* unalu *Piksasuuliurit (Get Reel)* – malruuk tipaakuqtuqtailinikkut pinahuarutik ilihaqtunun puqtuyunin 5nin 12nun atuqtipkaqtauliqtut tamainni pingahuni Kanadaup ukiuqtaqtunginni. *Higaaqnik Amiriniq* pitjutiyuq naittumik, aghuurhaqhugu tipaakuqtuqtailiniq uqautimik qanuriliurutikkut havaktipkaqhugit ilihaqtut taimaalu *Piksasuuliurit* ilauquyait ilihaqtut piliuqlugit nanminiqmiknik Ukiuqtaqtumin tipaakuqtuqtailinikkut Tvkut nanngarutikhamik.
- *Tipaakukkut Inulrammiit Hulinikkut Havaqatigiit* ilaupkaqtait Nunavunmiut ilihaqtuq qauyiharnikkut pinahuarutini pittailinikkut higaaliqnirnik.

TUKLIIT QANURILIUQTAGHAT

GN-kut pipkaiyughat taapkuat munariniqatuq piliuqnikkut atuqtipkailirnikkullu angiyunik tipaakukkut amirinikkut pinahuarutinik hulitjutighaniklu piqaqatuqhat nakuuyunik aturutighanik, angumatjutighanik ikayurutiniklu havagiamikni hivunighaliuqhimayunik titiraqtauhimayut hulitjutighanik nakuuyumik. Pitquyauhimayut havaktauyughaq 2014/15mi ilaqaqtut:

- 1) Piliuqniq maliktipkainikkut havagutighamik Nunavunmun.
- 2) Tunihiniit nutaanik Aanniaqtailinikkut Amirnarnikkut taiguqtaghanik ilihainikkullu hunaghanik niuvvaayinun Nunavunmi niuvvaavaktut tipaakunik.
- 3) Ilaupluni GN-kut aniyumi taaksikkut ihivriurutaaani, havakatigihimmaaqlogu Kiinauyaliqiyitkut Havakvia naunaiyaqlugit mikhilaaqlugillu taaksikkut aallakkiikniqaqniit ukunani aallakkiikni tipaakuni (imaatut higaani, tipaakuni higaaliuqtaghani uilaaqnilu)

INIRUTI

GN-kut uqaqhimaraanginnaqtaa havagutigiyumatjutimiknik ikiklilaaqtipkainikkut tipaakunin-pitjutihimayut aannialaqutinik Nunavunmi. Nunavunmi-tamaat tipaakukkut ikiklilaaqtipkainikkut pinahuaruti (Nunavut Tipaakuturuiqpallianirmut Qanuriliurutikhaq Havaktauyukhanut) havaktauliqtuq, tatjalu ittuq pinahuarni ukuingani. Uplumimun, Aannaiqtailiqnitkuriit iniqhimaliqtaait avatquhimapluni 50%-mik hivunighaliuqhimayunik huliitjutighat titiraqtauhimayut uvani Qanuriliurutikhaq Havaktauyukhanut. Nungunninga 2013-14 tautungnarhitjutyuuq nakuuyunik havagutinik pipkainikkut tipaakuturuiqpallianirmut pitjuti hivumun imaatut havaktighaqalirnikkut havaktighanik atuqtipkailiqtughat hulinikkut hivunighatigut huliyauyughat aullaqtiliqninganiklu angiyumik qitqani qauyiharnirmik Qanuriliurutighami.

Aularaanginnaqtut hivumuuniit pitjutiqarniaqtut ikiklilaaqtirnikkut pinikkut tipaakukkut atuqnirninganik, aghuurhailugit inuit higaaruiqnikkut ikikliyuummirniinlu aktilaanginni pilimaittuq qilamik. Ihariagiyauyuq una aularaanginnaqtuq havagumaniq kayumikhipkainikkut aulahimayut havagutit; aulapkainikkut miitiqtipkainirnik ilaupkainirniklu Nunavunmiunik tipaakuturuiqpallianirmun pitjutini; ihuarhainikkut amigaittuni-havakvingnit pitjutighanik; atuqtipkailirnikkullu tamainnik pitquyauhimayunik uvani Tipaakuturuiqpallianirmut Qanuriliurutikhaq Havaktauyukhanut Atuqtipkailiqnikkullu Hivunighaqmi.

NAUNAITKUTIT

1. Nunaryuaptikni Aanniaqtailiniqmut Timiqutigiyauyuq. WHO naunaiqtitpaktut nunaryuaptikni tamainni higaarniqmut aanniarut hiamititpiarningani 2013mi. Taiguanginnarialik qaritauyakkut uumani: http://www.who.int/tobacco/global_report/2013/en/index.html Saptai 9, 2014)
2. Kikilihinikkut Kanatami (2014). CANSIM table 105-0501. Naunaitkutanga nampa 82-221-X. Ottawa. Taiguanginnarialik qaritauyakkut uumani: <http://www.statcan.gc.ca/tables-tableaux/sum-som/l01/cst01/health74b-eng.htm> Julai 7, 2014
3. CMOH Tipaakunut Amirinikkut Maligaq Ukiuq Tamaat Unniutjutinik – 2012-13, Nunavut Kavamanga, Munarhiliqiyiitkut. Taiguanginnarialik qaritauyakkut uumani: <http://www.gov.nu.ca/sites/default/files/files/201213TobaccoControlActAnnualReport.pdf> Julai 3, 2014
4. Nunavut maninnakpaktuq tipaakunit taaksinganit nanminiriyauyuq taaksinganiungittumit: CBC Tuhaayakhat, Ukiuqtaqtumi. Taiguanginnarialik qaritauyakkut uumani: <http://www.cbc.ca/news/canada/north/nunavut-makes-more-money-from-tobacco-tax-than-corporate-tax-1.2671582> Julai 3, 2014
5. US Havakvia Aanniaqtailinikkut Inungnunlu. (2004). Aanniarutiuyuq higaarniqmit: Taiguualiuqtaa Taaktimit. Atlanta: U.S Havakvia Aanniaqtailinikkut Inungnunlu, Aanniarviuyut Aanniarutini Hiamitiqtailinikkut Aanniaqtailinikkullu, Havakvinga Higaarniqmut Aanniaqtailiniqmullu.
6. Ananth CV, Smulian JC, Vintzileos AM (1999). Pipkaitjutinga igliap qaatqingani higaarniqmit taqap tigliutaa qulvaqtitpallaaraangat hingaihimatilluni: ihivriuhiruiraaangat qungiaqtauyumik naunaiyainiq. Hingailiqinikkut Arnat Ingilrutainnunlu. 93(4):622–628.
7. Hogberg L, Cnattingius S (2007). Pitjutiunarhiyut maamaup higaaqninganin qayangnarhitjutingani tuqungayumik aniningani: pitjutautiuva? BJOG: Nunaryuaptiknit Taiguagakhaliuqtaa Hingailiqinikkut Arnat Ingilrutainnunlu. 114(6):699–704.
8. Agrawal A, Scherrer JF, Grant JD, Sartor CE, Pergadia ML et al (2010). Hulaqtit maamait higaaqtut hingaitillutik nutarami qanuritjutainni. Pilluaqunanginnikkut Havauhiqtuutit. 50(1–2):13–18.
9. Martin JA, Hamilton BE, Sutton PD, Ventura SJ, Menacker F, Munson ML (2003). Irniyut: kingulliqpaat nampangit 2002. Kanatami Kikilihinikkut Unniutjutit. 52(10):1–113.
10. Wang L, Pinkerton KE (2008). Qayangnaqtut hulaqtit higaap puyuanit nauliqnunun iliumiutaup puvanginnun aulaninginnun puvakluknikkullu. Inuulihaat Auffangatjutait Res C Inughaq Ublumi. 84(1): 54-60
11. Luo ZC, Senecal S, Simonet F, Guimond E, Penney C, Wilkins R (2010). Irninikkut qanurinninginni Inuinait-nunainni Kanadami. CMAJ 182(3):235–242

12. Banerji A, Greenberg D, White LF, Macdonald WA, Saxton A, Thomas E, et al (2009). Qayangnarhittaaqtut aaniarutillu aanniaqvikmungaqtitjutit piyut atpani puvaklukniqmit Kanatamiutauyuni Inuinnait nutaqqani: aaniarutikkut naunaiyarniq. *Pediatr Infect Dis J* 28(8):697–701.
13. Tait H. Nunaqaqqaahimayunik Naunaiyainiq (2006): Inuinnait Aanniaqtailininngit Inuqatigiiknikkullu Qanurinninginni. Inuqatigiiknikkut Nunaqaqqaahimayunilu Havakvik. Taiguanginnarialik qaritauyakkut uumani: <http://www.statcan.gc.ca/pub/89-637-x/89-637-x2008001-eng.pdf> Julai 9, 2014.